

This is an electronic reprint of the original article.

Author(s): Hoppu, Petri
Title: Bågdans : från hantverkare till skolpojkar
Year: 2023
Version: Publisher's version

Please cite the original version:

Hoppu, P. (2023). Bågdans: från hantverkare till skolpojkar. *Folkdansforskning i Norden*, 46, 14-22.

Petri Hoppu BÅGDANS - FRÅN HANTVERKARE TILL SKOLPOJKAR

I Finland lever fortfarande en märklig tradition, båg-dans eller kaaritanssi som den heter på finska. Det är sannolikt en dans som en gång vidareförts från tunnbindarskråets tradition till en skoltradition. Bågarna som används i dansen var ursprungligen tunnband. Dansen hör till europeiska danstraditioner från medeltiden, och den har levt kvar i Centraleuropa som en levande tradition fram till modern tid: till exempel i Ungerns Tokaj-provins framförs båg-dansen fortfarande som en

levande tradition i slutet av oktober vid skördefesten för vin. (Lönnqvist 2006, 135–137.)

Med tiden tog de gamla skolorna förebilder från hantverkarskråets högtider och sedvänjor, och det är förmodligen genom detta som dansen på 1700-talet också blev en del av Luciadagsfirandet i Norden. Skolpojarna framförde nummer med bibeltäma samtidigt som de samlade in pengar till vårterminen. (Kiviranta 2012.)

Båg- och svärdsdans i Historia de gentibus septentrionalibus (Olaus Magnus 1555)

Även om inga exakta beskrivningar finns bevarade från medeltiden, är det möjligt att den har kommit till Finland redan då. Det har funnits tunnbindarskrån i Finland sedan 1400-talet. Den äldsta kända bilden finns i Olaus Magnus Historia de gentibus septentrionalibus från 1555. Den visar dansare i en obestämd, cirkelliknande formation som håller

dekorerade bågar i sina händer. Den äldsta finska bildkällan är sångboken *Cantilenarum selectiorum* av Johan Lindell, lärare vid Åbo katedralskola, från 1776. Bokens omslag har en bild av pojkar som redan har format ett cirkelmönster som mera liknar dansens koreografi. (Letonsaari 2007, 64.)

Bågdans i Lindells *Cantilenarum selectiorum* (1776)

Bågdanstraditionen levde kvar i Finlands gamla stadsskolor fram till mitten av 1800-talet. Det finns uppgifter om dansen åtminstone från skolorna i Lovisa, Borgå, Helsingfors, Ekenäs, Åbo, Björneborg, Vasa och Uleåborg. (Biskop 2015, 285–286; Letonsaari 2007, 64.) Oftast framfördes den på julfesten på luciadagen den 13 december. Enligt 1724 års allmänna skolordning slutade höstterminen på luciadagen den 13 december (Backström s.a., 38).

Skoljulfester var offentliga evenemang och allmänt firande i staden. I sin bok *Hundra minnen från Österbotten* berättar Sara Wacklin (1844, 139) om hur Uleåborgs trivialskola brukade fira luciadagen någon gång vid 1700- och 1800-talskiftet. På luciadagen lyste det annars ganska kala skolhuset i festlig belysning. Varenda elev hade tagit med sig något till belysning, en del ett tjockt vaxljusknippe, en del ett litet talgljus. Klockan sex på morgonen började julexamen, som hedrades av landshövdingens närvaro. När själva examen var över, utfördes en glad bågdans, där alla skolpojkar deltog.

I Finland dansades bågdansen till ackompanjemang av Piae Cantiones-sånger (Anon. 1910, 296–297). På grund av sångernas religiösa tema kunde dansen även framföras under fastan, då fest och dans annars var förbjudet (Letonsaari 2007, 64).

Fastän bågdansbeskrivningar skiljer sig till en viss mån från varandra, finns det dock några typiska drag som man hittar i de flesta. Det är kören som sjunger latinska sånger, medan dansarna håller pilgrenar, rottingbå-

gar eller liknande böjda till en hög båge mellan dansare och dekorerade med målningar i sina händer. När de dansar, går de i ring och under bågar. Ibland sänker man bågarna, och då hoppar man över dem.

Denna tradition bevarades i finska skolor ännu i början av 1800-talet, men den tycks ha försvunnit under seklets lopp. Rektor och författare Carl Ferdinand Nordlund (1820–1905) har skrivit en mycket grundlig beskrivning av några av de sånger från Piae cantiones som man dansade till. Sannolikt beskriver han Åbo katedralskola omkring 1830, då den gamla traditionen ännu var intakt. Nordlund blev senare rektor för skolan i Björneborg där den gamla traditionen fanns kvar så sent som på 1860-talet. Nordlund torde ha påverkat detta. (Anon. 1910, 296–297; Dahlström 2009; Lönnqvist 2006, 136; Nordlund 1884.)

Piae Cantiones

Danssångerna var medeltida skolsånger på latin, som ingick i Piae Cantiones-samlingen, publicerad första gången i Greifswald 1582. Sångerna samlades av Theodoricus Petri Ruuth (ca 1560–1617), student från Borgå som hade gått i skola i Viborg i Finland innan han övergick till universitetet i Rostock i Tyskland. (Karonen 2017). Ruuths avsikt var att bevara några gamla hymner och sånger från sitt fosterland. Rektor för Åbo katedralskola, Jaakko Finne redigerade och gav sedan ut den första upplagan. Sångboken var en del av ideologin i den första skolförordningen (1572), enligt vilken kristna

psalmer skulle erbjudas på skolornas repertoar i stället för pojkaras oväsen och oanständiga sånger.

Boken innehöll 74 sånger och återutgavs flera gånger under 1600- och 1700-talen. Som framkom, har upplagan från 1776 redigerad av Johan Lindell i Åbo en bild av en dansföreställning på omslaget.

De sista Piae Cantiones -utgåvorna som innehöll hänvisning till dans var Carminalia (1899, tre sånger för skolkör av Jean Sibelius) och Carminalia selecta, nio sånger, utgivna år 1900 av Johan A. Inberg, före detta elev vid Björneborgs gymnasium.

CARMINALIA

Djeknevisor till dans utgifna af **ELISE STENBÄCK**.
 Arrangerade såväl tre- som enstämmigt med
 ackompagnement af harmonium eller piano af **JEAN SIBELIUS**.

Dansare i boken Carminalia (1899)

Många av melodierna i samlingen är kända från medeltida källor över hela Europa, men det finns också några som inte är kända från andra källor. Å andra sidan har Piae Cationes -samlingen också nyare melodier som skapades först under reformationens sekel. Sångerna var ursprungligen monofoniska latinska sånger men senare gjordes polyfoniska anpassningar av dem, varav några också finns i Piae Cationes -samlingen. Texterna i sångerna är mest andliga, men de ingår inte i gudstjänsten. (Dahlström 2009, 85; Oramo 2005.)

På medeltiden var parodi vanligt. Nya ord kunde anpassas till en välkänd melodi, eller så kunde en viss text sjungas med flera melodier. Melodi och text hade inte den sorts solida koppling som senare blev karaktäristisk för konstsång. Olika typer av sånger kan särskiljas utifrån textens tema och melodins struktur. När man talar om deras ursprung är det skäl att titta på texten och melodin var för sig, eftersom de kanske inte ursprungligen hörde ihop. I vissa fall är texten känd från ett tidigare manuskript, men inga tidiga källor har hittats för melodin. Om däremot melodins ursprung kan spåras till en tidigare källa eller uppsättning källor, så kan texten vanligtvis spåras tillbaka, men inte nödvändigtvis till samma källa. (Harjunpää 1969, 156–158; Oramo 2005.)

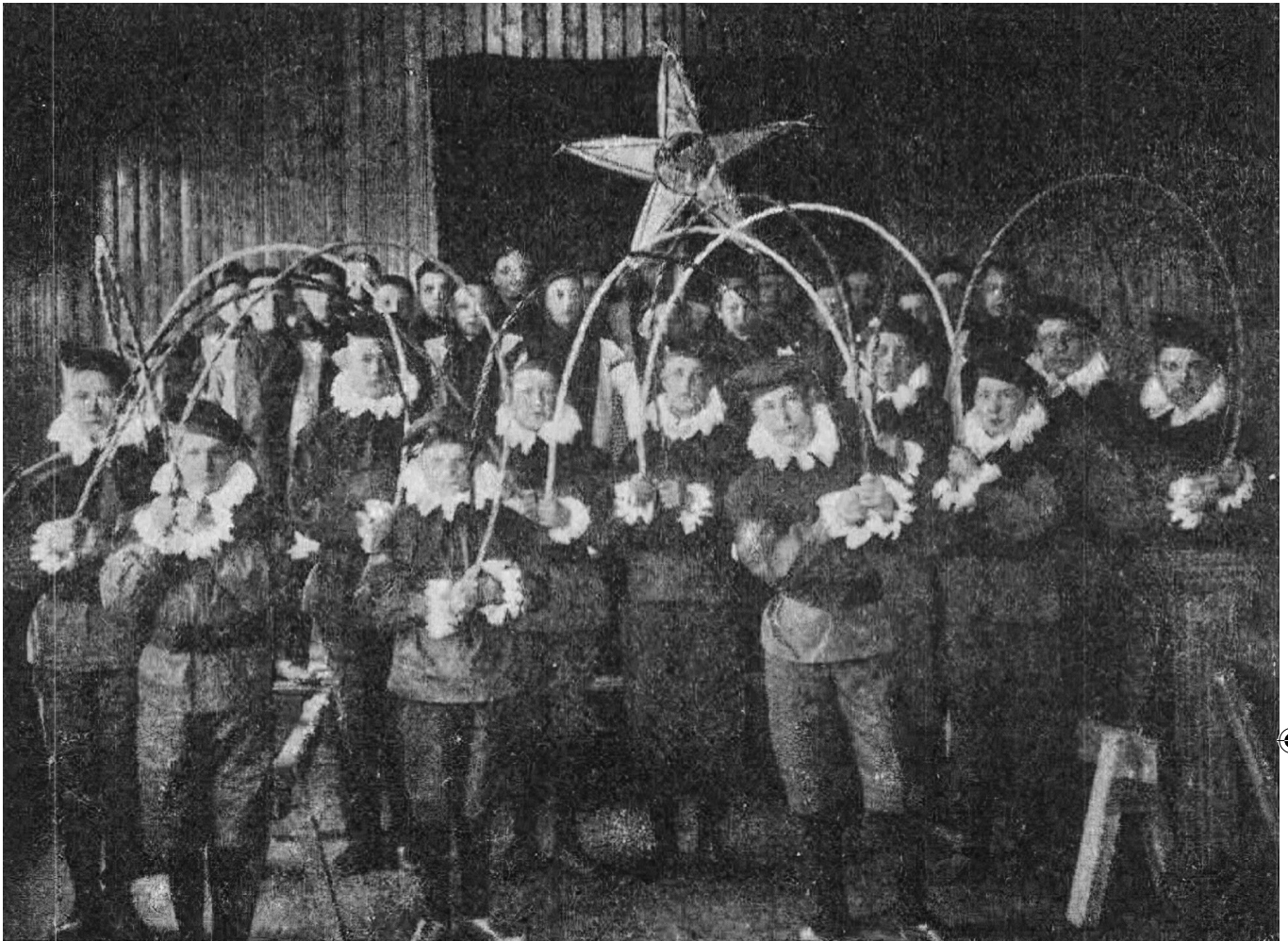
Från 1900 till nutiden

När den gamla skoltraditionen föll ur bruk glömdes båg-dansen tillsammans med den. År 1900 återuppliva-

des dock dansen i Borgå där lyceets elever framförde den vid Borgå museiförenings soaré i den form som den hade dansats i Högre elementarskolan i Lovisa och sedan i Borgå, dit skolan senare flyttade (Hollmerus 1902, 25). Uniformerna från denna uppvisning finns bevarade i Borgå museum. Enligt deras modell tillverkas även de dräkter som används idag: en svart skjorta, byxor, strumpbyxor och en basker samt vita hals- och armbandskransar.

Kommunalrådet B.E. Hollmerus beskrev den återupplivade dansen i sin artikel En djäknedans (1902) på följande sätt:

De dansande äro minst 12, hållande i 12 tvinnade rottingsbågar. Bågarne äro målade i olika färger, hvita, gröna, röda och blå. Gossarna uppställas i ring efter sifferteckningen på en urtafla, och hvar och en håller i vänstra handen den båge, som leder till kamraten bakom, samt i högra handen den båge, som leder till kamraten framföre. Bågarne hållas rätt uppåt. Till platserna 12 och 1, såsom varande de viktigaste, väljas tvänne jämnstora och påpassliga gossar. Sången utföres af en antal andra gossar. Då den första turen begynner med sången »Ecce novum gaudium», hvilken sjunges i långsam gångtakt, börja de dansande gå i ring medsols, så att alla börja med vänstra foten, som framflyttas vid ordet »ecce», sedan den högra foten vid ordet »novum» o. s. v. Vid slutet af hvarje af första turens tre verser, eller vid orden »Dei filium», hoppa gossarne öfver bågarne. Härvid

Dansare vid Borgå museiförenings soaré 1900

tillgår sålunda, att vid ordet »Dei» bågarna litet sänkas utåt och åter uppresas, samt vid ordet »filium» bågarna sänkas till golvet, och hvar och en vigt och ledigt hoppar öfver sin främre båge. Genom en rundsvängning intaga gossarne åter sin förra ställning. På samma sätt fortgår genom första turens 3 verser. Då andra turen eller sången »Angelus» begynner, ställa sig N:o 12 och 1 med ansiktena mot 11 varandra och

bågen högt upplyftad emellan sig såsom en port. Utan att ringen får afbrytas gå de midtemotstående, nämligen N:o 6 och 7, med fram sträckt båge, äfven nu i samma långsamma och högtidliga takt, i bredd emot och under porten. Då de genomgått porten, vända de sig med ryggarna emot hvarandra, förande sin båge tillbaka öfver porten, dragande efter sig de öfriga så att hvar och en åter kommer på sin förra plats utan att ringen

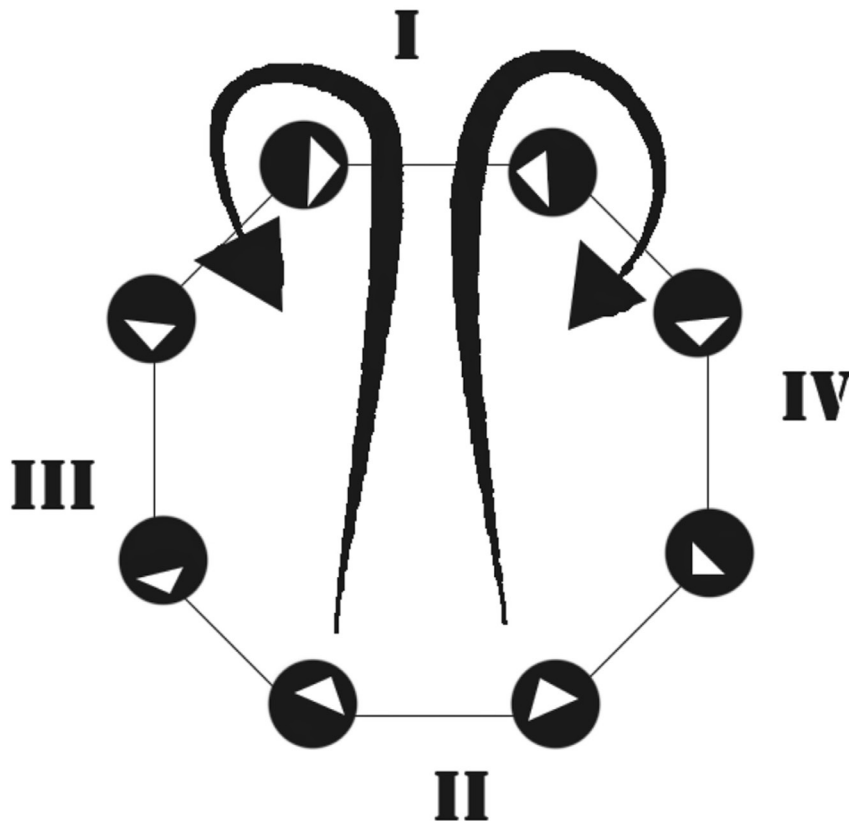
afbrytes. Detta medhinnas under 2 turens första vers. Vid andra versen bilda 6 och 7 port och 1 och 12 gå på samma sätt därunder. Vid tredje versen bilda 3 och 4 port samt 9 och 10 gå därunder. Vid 4:e versen bilda åter 9 och 10 port samt 3 och 4 gå därunder. Detta återupprepas under de följande 4 verserna. Vid den nionde och sista versen i andra turen bilda åter 12 och 1 port och 6 och 7 gå därunder, hvarefter andra turen är avslutad. Då tredje turen »In stadio laboris», som går med litet snabbare gångtakt, begynner, ställa sig åter 12 och 1 emot hvarandra med högt upplyftad båge, och alla gossar i ordning gå därunder, sålunda att 11 först går genom porten, gör vändning åt höger och vänder sig ett slag omkring, så att han kommer att stå bredvid och framom N:o 1. Därefter går N:o 10 genom porten, gör vändning åt vänster, så att han åter efter rundsvängning kommer att stå bredvid och framom N:o 12. De följande, 9, 8 o. s. v., fortfara och vända sig på samma sätt turvis på hvar sin sida. Härigenom komma gossarna att stå i två led emot hvarandra med bågarna som ett högt hvalf emellan sig. Alltefter som lederna, genom att de sista gå under hvalfvet, tillväxa åt ena sidan, avancera lederna i takt efter sången tillbaka, så att gruppen håller sig på samma plats. Då n:o 1 andra gången går under hvalfvet, ställer han sig icke mer i ledet utan börjar gå ut åt höger och reder så åter ut ringen. Detta bör inträffa på tredje turens 3:e vers »Sed si in libertate» sjunges, hvarefter gossarne gå i ring tills sången är slut. (Hollmerus 1902, 25–26.)

Under 1900-talet återupplivades dansen flera gånger i Finland för olika högtider. Vid universitetet i Jyväskylä gjordes detta första gången på 1960-talet vid institutionen för musik. På 80-talet inkluderade professorn i pedagogik Paavo Malinen bågdanen i firandet. Senare utvecklade lektor i dans, dr. Pipsa Nieminen dess koreografi, som under inflytande av professor Bo Lönnqvist också fann sin väg till etnologistuderandenas repertoar.

Numera är det just hos etnologistuderandena vid Jyväskylä universitet där bågdanen uppvisas rätt regelbundet. Dock har det också funnits pauser då dansen inte har varit i aktivt bruk, och efter pauser har det tagit tid att återinföra dansen. Antti Kiviranta (2012) beskriver dansen i sin artikel Mikä on kaaritanssi?, och hans beskrivning står nära beskrivningen från Borgå mera än ett hundra år tidigare. I Kivirantas artikel finns det en figur där man visar vad man gör i andra delen då man sjunger Angelus emittur.

Etnologistuderandenas dans finns också på nätet:

Angelus emittur enlgt Kiviranta (2012)

Bibliografi

Anon. 1910. En gammal dans. Hembygden (19–20), 296–301.

Backström, Urda-Maria s.a. Lucia-dagen den 13 december. I Pohjoismaisia päivänavauksia / Nordiska morgonsamlingar. Centralförbundet för folkligt nordligt samarbete, 38–39.

Biskop, Gunnel 2015. Menuetten – älsklingsdansen. Om menuetten i Norden – särskilt i Finlands svenskbygder – under trehundrafemtio år.

Helsingfors: Finlands Svenska Folkdansring.

Dahlström, Fabian 2009. ”Piae cantionese” traditsioon Soomes 1616–1900. *Res Musica* 1, 85–99. https://resmusica.ee/wp-content/uploads/2017/04/resmusica01_2009.pdf

Harjunpää, Toivo 1969. An historical outline of hymnody in Finland. *Studia Theologica - Nordic Journal of Theology* 23 (1), 156–172.

Hollmerus, B.E. 1902. En djäknedans. *Finskt Museum* 9 (1), 25–28.

Karonen, Petri 2017. Viipurin musiikkielämä 1500-1600-luvuilla. I Petri Karonen (red.) Arki, kirkko, artefakti. Viipurin kulttuurihistoriaa Ruotsin ajalla (n. 1300–1710). Helsinki: Viipurin Suomalainen Kirjallisuusseura, 16.

Kiviranta, Antti 2012. Mikä on kaaritanssi? Untamo (1), 35.

Letonsaari, Tomi 2007. Kaaritanssi. Tosine & Untamo (2), 64–65.

Lönnqvist, Bo 2006. Saapuminen ja lähteminen kulttuurin avaimina. I Bo Lönnqvist & Laura Aho (red.) Autenttinen ihminen. Tulkintoja irtautumisen etnografiasta. Jyväskylä: Atena, 135–145.

Oramo, Ilkka 2005. Piae Cantiones. Muhi – Musiikinhistoriaa verkossa, Taideyliopiston Sibelius-Akatemia. Verkkoaineisto. https://muhi.uniarts.fi/suomi_uskonpuhdistus5/

Wacklin, Sara 1844. Hundrade minnen från Österbotten. Första delen. Stockholm: K.R. Looströms bokhandel.